

مطالعه بانکداری اسلامی اجتماعی ایران با تاکید بر جامعه‌شناسی پول

محمد رضا یزدان پناه

دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، واحد جهرم، دانشگاه آزاد اسلامی، جهرم، ایران

کرامت الله راسخ^۱

دانشیار و عضو هیأت علمی گروه جامعه‌شناسی، واحد جهرم، دانشگاه آزاد اسلامی، جهرم، ایران

مجیدرضا کریمی

استادیار و عضو هیأت علمی گروه جامعه‌شناسی، واحد جهرم، دانشگاه آزاد اسلامی، جهرم، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۲۰

چکیده

برای تعیین جامعه‌شناسی پول بهتر است که آثار در دو بعد اساسی مطالعه شود. بعد اول دیدگاه‌های ساختاری (خرد و کلان) مربوط به الگوی نقش‌ها و روابط موضوعات که در بخش خرد، پول مانند یک شی بین اشخاص مبادله می‌شود و در بخش کلان طبق سیاست و مکانیسم‌های قانونی حاکم بر تجارت بازار جابه‌جا می‌شود. در بخش خرد باورها و رفتارهای افراد در رابطه با پول است و در بخش کلان ارزش‌های مدنی جامعه و مذهب را در بر می‌گیرد. بانکداری اسلامی در امتداد شریعت یا همان قوانین اسلامی اجرا می‌گردد و هدفش رسیدن به توسعه اجتماعی از طریق سرمایه‌گذاری اخلاقی است. هدف از تحقیق حاضر این است که، نشان داده شود، نظام بانکداری در ایران تا چه حدی با اصول بانکداری اسلامی - اجتماعی منطبق است. این پژوهش کاربردی و روش آن کمی و از نوع پیمایش بوده است. داده‌های تحقیق از نمونه ۹۱ نفری کلیه روسا و معاونین شعب بانک سپه و بانک انصار سابق در شهر شیراز گردآوری شده است. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS و روش‌های آمار توصیفی (توزیع فراوانی، نمودارها و آماره‌های دیگر) و آزمون استنباطی (آزمون t تک نمونه‌ای) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج حاصل از آزمون t تک نمونه‌ای نشان داد که نظام بانکداری در ایران بر اساس شریعت و قوانین اسلامی اجرا می‌گردد و بر امور اجتماعی و مردم تأثیرگذار است. همچنین منجر به سوددهی می‌شود، اما به مسائل زیست‌محیطی اهمیت نمی‌دهد.

کلمات کلیدی: بانکداری اسلامی - اجتماعی، زیست محیطی، سوددهی، شریعت، مردم

^۱ (نویسنده مسئول): Dr.rasekh@jia.ac.ir

مقدمه:

پول همیشه مورد توجه خاص جامعه‌شناسی بوده است ولی در هیچ زمانی به صورت جدی و کامل مورد مطالعه قرار نگرفته است. جامعه‌شناسانی مانند وبر، زیمل و مارکس در زمان انقلاب صنعتی با توسعه یکپارچگی بازار ملی، متوجه جایگاه ویژه پول به عنوان یک فاکتور در تغییر اجتماعی شدند. رشته جامعه‌شناختی پول توسط پارسونز^۱ (۱۹۶۷) دنبال شد، و سپس توسط جامعه‌شناسانی مانند پارسونز و اسلمر^۲ (۱۹۵۶)، بیکر^۳ (۱۹۸۷)، کلمن^۴ (۱۹۹۰) و زلیزر^۵ (۱۹۸۹) احیا شد. با این وجود یک جامعه‌شناسی یکپارچه در مورد پول ارائه نشده است (سید هاشمی، ۱۴۰۱). برای تعیین جامعه‌شناسی پول بهتر است که آثار در دو بعد اساسی مطالعه شود. بعد اول دیدگاه‌های ساختاری (خرد و کلان) مربوط به الگوی نقش‌ها و روابط موضوعات که در بخش خرد، پول مانند یک شی بین اشخاص مبادله می‌شود و در بخش کلان طبق سیاست و مکانیسم‌های قانونی حاکم بر تجارت بازار جابه‌جا می‌شود. و بعد دوم دیدگاه‌های فرهنگی (خرد و کلان) که مربوط به طبقه‌بندی‌های شناختی مرتبط با پول است. در بخش خرد باورها و رفتارهای افراد در رابطه با پول است و در بخش کلان ارزش‌های مدنی جامعه و مذهب را در بر می‌گیرد. بعد دوم پول مانند یک کاتالیزور (متغیر مستقل) است، و دنبال آن یک نتیجه (متغیر وابسته) حاصل نمی‌شود. بنابراین یک متغیر مستقل است و اهرم اصلی سیاست پولی است. جامعه‌شناسان کلاسیک پول را یک عامل اجتماعی دانسته‌اند (امین خاکی، ۱۴۰۱)

از دیدگاه سایر نظریه‌پردازان اقتصادی، نظریه زیمل نیز قابل توجه و تأمل می‌باشد. طبیعتاً هر پژوهشگری که درباره پول تحقیق می‌کند، در بررسی خود به نظام‌مندترین اثر زیمل یعنی «فلسفه پول» می‌پردازد. این اثر که سرشار از ایده‌های بدیع و مبتکرانه، مثال‌ها و مصادیق بی‌شمار، فکت‌های تاریخی فراوان و تحلیل‌های هوشمندانه زیباشناختی، فلسفی و جامعه‌شناختی درباره پدیده پول و پیامدهای جهان‌شمول و کلی آن در زندگی و فرهنگ است، به نحوی مبسوط و علمی به بررسی نقش پول در جامعه و تأثیرات آن بر روابط اجتماعی می‌پردازد. واضح است که جوهره اصلی

1. Parsons
2. Slammer
3. baker
4. Coleman
5. Zelizer

وجودی بانک‌ها را پول و منابع تعیین می‌کنند و در حقیقت بانک با پول شناخته می‌شود (میراحمدی، ۱۴۰۱). به اعتقاد زیمل^۱ پول باعث می‌شود تا دارایی (منابع در جامعه) به حرکت در بیاید، و دارایی خود تبدیل به کنش و اشتغالی در تعاملات می‌شود. از این رو می‌توان به تعبیر زیمل در سطوح کلان اقتصادی، نقش بانک‌ها را آزادی که همان توسعه و استقلال جامعه می‌باشد، در نظر گرفت. ضمن آنکه در جهان تجربی به راستی این فقط پول است که به تمامی از قید کیفیت آزاد بوده و کیفیت آن تماماً در کمیتهش خلاصه می‌شود. بدین‌سان پول به قدرت و محوریتی راز آمیخته در حیات اقتصادی و غیراقتصادی بدل می‌شود. حال می‌توان همین موضوع را در خصوص بانک‌ها و موسسات ارائه دهند خدمات مالی در نظر گرفت، چرا که خروجی این سیستم پول (منابع مالی) بوده و کارکرد آن متفاوت از ذات اصلی پول در دیدگاه زیمل نمی‌باشد (غیثی، ۱۴۰۱).

بانکداری اسلامی به‌عنوان زیرمجموعه‌ای از سیستم اقتصاد اسلامی هدفش تحصیل کردن نیازهای اقتصادی، اجتماعی و مالی مسلمانی است که نگران فعالیت‌های مالی خود و درآمدهای نامشروع هستند (ماهودین^۲، ۲۰۲۲). اصول فعالیت‌های مالی اسلامی ارائه‌دادن خدمات و محصولات مالی بدون ربا که در آن معاملات فارغ از هرگونه عناصر ربا یا بهره شبهه‌ها، قمار و اعمال غیرقانونی است (تگامب واج^۳، ۲۰۲۲). این عناصر در میان جنبه‌های مهم اجرای بانکداری اسلامی مثل عدالت اقتصادی-اجتماعی را برآورد می‌کند تا تعادل را مابین جنبه‌های مادی و اجتماعی امور مالی برقرار کند (بنا^۴، ۲۰۲۲).

لذا تحقیق حاضر سعی دارد نشان دهد، آیا نظام بانکداری در ایران منطبق با اصول بانکداری اسلامی-اجتماعی بر اساس مدل اصول پایینی ۴ گانه به روش کمی، شامل: مردم (کمرنگ شدن فقر، تبعیضات قومی، جنسیتی)، سوددهی (منجر به دست‌آوردن اهدافی مثل سود بالا، تحمل خطرپذیری کمتر و بازگشت سرمایه‌گذاری اولیه می‌شود)، شریعت (اجرای قوانین اسلامی) و زیست محیطی (توجه به راهکارهای مدیریت زیست‌محیطی که باعث کاهش هزینه‌های وام شرکت‌های وام‌گیرنده و افزایش عملکردهای مالی است) است؟

1. Zimmel

2 Mahyudin

3 Tegambwage

4 Banna

هر تحقیقی بر پایه مفهومی استوار است و پژوهش بر محور آن شکل می‌گیرد؛ که البته در علوم انسانی دارای تعاریف یکسانی نیست. پس بر اساس نیاز، از میان مفاهیم اصلی پژوهش حاضر، جامع‌ترین آن‌ها را به صورت ذیل بیان شده است. بانکداری اسلامی، بانکداری اسلامی-اجتماعی و QBLP از مفاهیم اصلی این پژوهش هستند.

بانکداری اسلامی به عنوان یک مدل از بانکداری است که در امتداد شریعت یا همان قوانین اسلامی اجرا می‌گردد و بر اساس اصول بیان شده در قرآن، حدیث و قیاس (استدلال‌های قانونی دانشمندان اسلامی) ویژگی‌های اصلی بانکداری اسلامی جلوگیری از ربا یا همان گرفتن بهره و ارتقاء دادن سیستم سهام شدن در ضرر و زیان با سرمایه مشتری و سپرده‌های مشتریان، به منظور کسب سود، به جمع‌آوری سپرده‌ها، دادن تسهیلات، اعتبارات و ارائه خدمات بانکی اقدام می‌نماید است (موسویان^۱، ۲۰۱۱).

بانکداری اسلامی-اجتماعی سیستمی است که با وارد کردن بانکداری اجتماعی (فراهم آوردن خدمات مالی و بانکداری) به بانکداری اسلامی شکل می‌گیرد، دو سیستم بانکداری اسلامی و بانکداری اجتماعی در سه اصل: ۱- سود دهی ۲- محیط زیست ۳- جامعه باهم مشترک هستند، لذا بانکداری اجتماعی اسلامی با اضافه نمودن یک اصل دیگر که آن را از بانکداری اجتماعی مجزا می‌نماید شکل می‌گیرد، این اصل همان شریعت و اصول اخلاقی قرآن و حدیث است (حمیدی و ورثینگتون^۲، ۲۰۱۸).

اصول پایینی ۴ گانه می‌تواند به عنوان چارچوبی برای ارزیابی عملکرد در چهارستون مورد استفاده قرار گیرد شامل مردم، سوددهی، شریعت و زیست محیط. البته باید توضیح داده شود که این مدل گسترده شده چارچوب اصول پایینی ۳ گانه است که تلاش می‌کند تعادلی مابین انسان زیست محیط و نیازهای سوددهی را با در نظر گرفتن نیازهای فرهنگی برقرار کند. QBLP مدل مورد استفاده در این تحقیق سازگار با جوامع اسلامی است و تعادلی مابین اصول فرهنگی، اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی برقرار می‌کنند (حمیدی و ورثینگتون، ۲۰۱۸: ۱۹۵-۲۰۷). دلیل استفاده از مدل QBLP به شرح ذیل است:

¹ Mousavian

² Hamidi & Worthington

در جهت توضیح مدل چهارگانه خط پایین می‌بایست از مدل خط پایین^۱، دو خط پایین^۲، سه خط پایین^۳ شروع کرد. خط پایانی به درآمد، سود، درآمد خالص یا سود هر سهم یک شرکت اشاره دارد. اشاره به خط پایین، موقعیت نسبی رقم سود خالص را در صورت سود و زیان شرکت توصیف می‌کند. دو خط پایین به دنبال گسترش خط پایین معمولی (سود دهی/پول) است که عملکرد مالی-سود یا زیان مالی- را با افزودن خط پایین دوم برای اندازه‌گیری عملکرد یک کسب و کار انتفاعی از نظر تأثیر اجتماعی مثبت اندازه‌گیری می‌کند. در مورد چگونگی اندازه‌گیری خط پایین اختلاف نظر وجود دارد، به خصوص که استفاده از اصطلاح "خط پایین" به نوعی از کمی‌سازی دلالت دارد. تلاش دو خط پایینی بدست آوردن استاندارد قابل مقایسه برای حسابداری و تأثیر اجتماعی آن می‌باشد (روزنزوایگ^۴، ۲۰۰۴: ۱۳) در اقتصاد، خط پایانی سه‌گانه معتقد است که شرکت‌ها باید به همان اندازه که بر روی سود تمرکز می‌کنند، بر نگرانی‌های اجتماعی و زیست محیطی نیز تمرکز کنند. نظریه خط پایانی سه‌گانه بیان می‌کند که به جای یک نتیجه، باید سه مورد وجود داشته باشد: سود، مردم و سیاره (زمانی، ۱۴۰۱). خط پایانی چهارگانه ابزاری را برای اندازه‌گیری، ارزش‌گذاری و ارزیابی افزودن فرهنگ، معنویت و ایمان در گزارش فراهم می‌کند. این را می‌توان به صورت مردم، سیاره، سود و هدف بیان کرد. ناوبری اهداف مهم را بدون به خطر انداختن ارزش‌های اصلی اضافه می‌کند. خط چهارم مفهومی است که از خط پایین سه‌گانه توسعه یافته است. این مفهوم به جای تمرکز صرف بر روی مردم، سیاره و سود، شامل گسترش به عامل چهارم است که نه تنها انگیزه‌ای برای یک تجارت دارد، بلکه با در نظر گرفتن "معنویت" به ارزش انسانی و فراتر می‌رود (ایمن و روآن^۵، ۲۰۱۴).

تأثیر مثبت و منفی یک سازمان بر مهمترین مشتریان خود، شامل کارکنان، خانواده‌ها، مشتریان، تامین‌کنندگان، جوامع و هر شخص دیگری که بر سازمان تأثیر می‌گذارد یا تحت تأثیر قرار می‌گیرد، می‌شود. این مفهوم همه افراد ذی‌نفع (در مقابل سهام‌داران انحصاری) از جمله کارکنان، جوامعی که سازمان در آن فعالیت می‌کند، افراد در سراسر زنجیره تامین، نسل‌های آینده و مشتریان را در

1. bottom line

2. double bottom line

3. triple bottom line

4. Rosenzweig

5. Ayman & Rowan

نظر می‌گیرد. این متغیر (مردم) ارتباط با مسئولیت اجتماعی شرکت (CSR) دارد که در این بخش از خط پایین چهارگانه مرکزی است (غفاری، ۱۴۰۱).

مشتری فرد یا کسب و کاری است که کالاها یا خدمات شرکت دیگری را خریداری می‌کند. مشتریان مهم هستند زیرا آنها باعث درآمد می‌شوند. بدون آنها، مشاغل نمی‌توانند به حیات خود ادامه دهند. همه کسب‌وکارها برای جذب مشتری با شرکت‌های دیگر رقابت می‌کنند، راهکارهای رقابت برای بدست آوردن مشتری بیشتر عبارتند از تبلیغات تهاجمی برای محصولات خود، کاهش قیمت‌ها برای گسترش پایگاه مشتریان خود، یا با توسعه محصولات و تجربیات منحصربه‌فردی که مشتریان دوست دارند (زمانی، ۱۴۰۱).

تأثیر مثبت و منفی یک سازمان بر اقتصاد محلی، ملی و بین‌المللی، شامل ایجاد اشتغال، ایجاد نوآوری، پرداخت مالیات، ایجاد ثروت و هر گونه تأثیر اقتصادی دیگری است که یک سازمان دارد. منفعت مالی را توصیف می‌کند که درآمد حاصل از یک فعالیت تجاری از مخارج، هزینه‌ها و مالیات‌های مربوط به حفظ فعالیت مورد نظر بیشتر شود (زمانی، ۱۴۰۱).

زیست محیط (کره زمین): تأثیر مثبت و منفی یک سازمان بر محیط طبیعی خود، شامل کاهش ردپای کربن، استفاده از منابع طبیعی، مواد سمی و حذف فعال زباله‌ها، احیای جنگل‌ها و احیای آسیب‌های طبیعی است. افکار عمومی، قدرت خرید مصرف‌کننده، سرعت و شفافیت به اشتراک‌گذاری اطلاعات از طریق رسانه‌های اجتماعی باعث شده است که ذی‌نفعان بتوانند سازمان‌ها را در قبال اقدامات خود پاسخگو باشند. ذی‌نفعان به طور فزاینده‌ای نه تنها از پیامدهای کسب و کار بر محیط زیست و اهمیت مسائل جهانی مانند تغییرات آب و هوا و عدالت اجتماعی آگاه هستند (ژانگ^۱، ۲۰۲۲)

تجارت یک فعالیت مهم در زندگی اقتصادی و اجتماعی مردم در سطح اجتماعی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی است. سطوح دخالت مسلمانان در تجارت چیز جدیدی نیست. اسلام تا حد زیادی تجارت را تبلیغ می‌کند زیرا مستقیماً به بهبود استانداردهای زندگی و تأمین آسایش دنیوی برای بشر کمک می‌کند. خود پیامبر (ص) برای مدت قابل توجهی در تجارت و فعالیت‌های بازرگانی شرکت می‌کرد. او کسب و کار را تنها فعالیتی می‌داند که بیشترین درآمد را برای خود به همراه دارد. حضرت

¹ Zhang

محمد در یکی از احادیث می فرماید: «از ده تا منابع امرار معاش نه تا در تجارت است». مسلمانی که به فعالیت تجاری می پردازد باید دو نکته اساسی را بداند اصول اسلام که به شرح زیر است: ۱. خداوند خالق مالک و کنترل همه مخلوقات او در این زمین است. مسلمانی که تجارت می کند مجاز است از همه این خلاقیت‌ها استفاده کند برای فعالیت‌های تجاری خود تا زمانی که از دستورات او اطاعت کنند. ۲. تمام اعمال انسان نزد خداوندی است که وعده داده است کوچکترین کار نیک شناخته و ثواب خواهد داشت (غفاری، ۱۴۰۱)

غیثی (۲۰۲۲) در تحقیقی با عنوان ریسک و نحوه مدیریت آن در راستای ارتقای بانکداری اسلامی که به این نتیجه رسید که تنوع بخشی در محصولات اعتباری، لزوم طراحی ابزارهای مهندسی مالی هماهنگ با اقتصاد اسلامی با دعوت از محققان، پرهیز از اطلاعات نامتقارن، تثبیت مقررات مالی در نظام اقتصادی و توسعه سامانه‌های کشف خطا، از اهم موارد پیشنهادی بوده که همراهی همه ارکان ذیربط اقتصادی (اجرایی و نظارتی) و تاسیس محاکم قضایی متخلفان اقتصادی در سراسر کشور برای کاهش نوسانات بی رویه و امنیت بازگشت سرمایه در راس هرم آن قرار می گیرد.

ابولحسنی (۲۰۲۲) در تحقیقی با عنوان بررسی عملکرد بانکداری اسلامی در مقایسه با بانکداری متعارف به این نتیجه رسید که میانگین کارایی بانک‌های اسلامی در مدل‌های تحلیل پوششی داده‌ها و تحلیل مرزی تصادفی به ترتیب ۷۴ و ۵۶/۱۵ درصد و برای بانک‌های متعارف به ترتیب ۶۹/۵ و ۴۸/۱۳ درصد ارزیابی شد. با اجرای مدل مارکویتز طی دوره سالهای ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۰، میانگین و انحراف معیار نرخ بازده سهام بانک‌های اسلامی به ترتیب ۰/۷۶ و ۴/۰۹ درصد و برای بانک‌های متعارف به ترتیب ۰/۶۸ و ۶/۳۵ درصد به دست آمد. میانگین ضرایب همبستگی نرخ‌های بازده سهام برای دو نظام بانکی اسلامی و متعارف نیز به ترتیب ۴۰/۴ و ۴۴/۱ درصد محاسبه شد. با اجرای مدل قیمت گذاری دارایی‌های سرمایه‌ای نیز ضریب بتا برای بانک‌های منتخب اسلامی ۰/۲۸ و برای بانک‌های متعارف ۰/۵۸ به دست آمد. بدین ترتیب ملاحظه شد که ریسک سیستماتیک مربوط به سهام بانک‌های منتخب اسلامی در مقایسه با بانک‌های منتخب متعارف کمتر می باشد. با محاسبه ضرایب بتای هر کدام از بانک‌ها نیز مشخص شد بانک‌های الدوحه قطر و بانک توسعه اسلامی از نظام بانکی اسلامی و بانک اچ اس بی سی انگلستان از نظام بانکی متعارف دارای کمترین ریسک‌های سیستماتیک و بانک‌های دویچه بانک آلمان، اینتسا سانپائولوی ایتالیا و بی پی ام ایتالیا که هر

سه متعلق به نظام بانکی متعارف هستند، دارای بیشترین مقادیر ریسک سیستماتیک برآورد شده در بین بانک‌های منتخب مورد بررسی می‌باشند.

امین خاکی (۲۰۲۲) در تحقیقی با عنوان تاثیر اجرای بانکداری اسلامی بر زیربخش‌های مهم اقتصاد ایران که یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد با افزایش و توسعه بانکداری اسلامی و اجرای صحیح آن شاخص رشد اقتصادی بهبود یافته است. همچنین بهبود و توسعه بانکداری اسلامی سبب افزایش سرمایه‌گذاری در کشور می‌شود. همچنین رابطه مثبت و معناداری بین سرمایه انسانی و رشد اقتصادی وجود دارد. شاخص‌های بهره‌وری سرمایه و پس‌انداز رابطه مثبت و معنادار با رشد اقتصادی وجود دارد و GDP رابطه مثبت و معنادار با افزایش سرمایه‌گذاری در کشور داشته است. در نهایت با افزایش اسکناس مسکوک میزان سرمایه‌گذاری در کشور کاهش پیدا می‌کند.

عیوضلو و کریمی ریزی^۱ (۲۰۱۸) در پژوهشی به اصول موضوعه و راهبردهای بانکداری اسلامی در چارچوب نظام اقتصادی اسلام پرداخته‌اند. برای دستیابی به جوهر نظام بانکداری اسلامی قبل از هر چیز تنظیم "نگرش" مهم است: نگرش بر اساس روش‌شناسی مبتنی بر رویکرد سیستمی و شناسایی ارکان تکوینی و تشریحی اقتصاد و بانکداری اسلامی است که در این تحقیق به آن اشاره شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که در تنظیم و معماری جدید از نظام بانکداری اسلامی "فقه اقتصاد" نقش ویژه‌ای خواهد داشت. بر این اساس ثبات پول، رابطه بخش پولی با بخش واقعی، تعادل‌های اقتصادی، قیمت‌گذاری و نظارت تخصصی موضوعات اساسی خواهد بود که بر اساس این نگرش، در نظام بانکی بررسی می‌شود و قراردادهای اسلامی در این بستر به اجرا درمی‌آیند.

پایتختی اسکویی و عرب مازار^۲ (۲۰۱۶) اثر عقدهای بانکداری اسلامی بر نرخ بیکاری در ایران را مورد بررسی قرار داده‌اند. در این راستا از داده‌های فصلی ۱۳۷۹-۱۳۹۲ استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد در حالی که افزایش تسهیلات مبادله‌ای نرخ بیکاری در اقتصاد ایران را کاهش می‌دهد، نرخ رشد مانده تسهیلات مشارکتی و تسهیلات قرض‌الحسنه اثر مثبت بر نرخ بیکاری دارند (پایتختی اسکویی و عرب مازار، ۲۰۱۶).

^۱ Eivazloo & Karimi Rizi

^۲ Paytakhti OSkoi and Arab Mazar

مقدم (۲۰۱۵) به مطالعه قاعده یا صلاحدید در بانکداری مرکزی اسلامی پرداخته‌اند. در این تحقیق از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده است و یافته‌ها نشان می‌دهند که صلاحدید بر قاعده ترجیح دارد ولی به دلایلی چون وجود ناسازگاری زمانی، ادوار تجاری سیاسی و سلطه مالی در اقتصاد ایران از باب مصلحت نظام، تا زمان کفایت پولی استفاده از یک قاعده پولی مناسب بهتر است

کاملا و السوفی^۱ (۲۰۱۵) به گفتمان و موضوع انتقادی بهره (ربا) در نزد روشنفکران مسلمان پرداخته‌اند. در این مقاله، رویکردهای متولوژیکی و مباحث مربوط به بهره بانکی (ربا) در اسلام به روش، روشنفکری انتقادی مسلمان مورد استفاده قرار می‌گیرد. این مؤسسات متشکل از روش شناسی و بحث‌های فازلور رحمان است و آن‌ها را با رویکردهای سنتی گرایان به مسئله ربا به بحث می‌نشیند. این مقاله، جابجایی گفتمان CMI را از شیوه‌های حسابداری عمومی و بانکداری در حوزه‌های عمومی اسلامی نشان می‌دهد و یافته‌ها نشان می‌دهد که چنین جابجایی مانع ظهور بحث‌های واقعی، نوآورانه و بحرانی در مورد ربا در خصوص حسابداری و بانکداری اسلامی می‌شود.

واهیونی^۲ (۲۰۱۲) در تحقیقی به رفتار جامعه مسلمان در هدایت بانک اسلامی پرداخته‌اند. جمع‌آوری داده‌ها از طریق توزیع پرسشنامه انجام گردیده و تجزیه و تحلیل‌ها با استفاده از روش سلسله مراتب رگرسیون انجام شده است. نتایج استنباطی نشان داد که نگرش اثر قابل توجهی دارد. نفوذ اجتماعی در مراحل اولیه بررسی بسیار مهم است، اما در مرحله بعد همانند قیمت گذاری و دانش از بین می‌رود.

هارون و کومجدی^۳ (۲۰۰۴). چشم‌اندازها و چالش‌های بانکداری اسلامی در تایلند را بیان کرده‌اند و به ذکر یکسری مشکل‌های مخصوص بانکداری اسلامی تایلند می‌پردازند. طبق آمارهای بین‌المللی اکثریت جمعیت مسلمان تایلند در روستاها با کشاورزی امرارمعاش می‌کنند و جزو فقیرترین مناطق تایلند شمرده می‌شوند؛ یعنی مناطق اسلامی تایلند پتانسیل‌های اقتصادی لازم برای رشد بانکداری اسلامی را ندارد، قوانین و مقررات نیز از آن‌ها حمایت کافی ندارد و نیروی انسانی ماهر برای بانک‌های اسلامی نایاب است.

1. Kamlaa & Alsoufi

2. Wahyuni

3. Haron & KuMajdi

مدل تحقیق، مدل QBLP است توسط حمیدی و ورثینگتون^۱ در سال ۲۰۱۸ مطرح شده و سعی کرده‌اند که این مدل را سازگار با جوامع اسلامی نمایند که تعادلی مابین اصول فرهنگی، اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی برقرار کنند. شریعت که مربوط به اصول بانکداری اسلامی است، در این مدل نه تنها سعی می‌کند که اصول بانکداری اسلامی را پوشش دهد بلکه سعی می‌کند اصول اجتماعی و فرهنگی را نیز بررسی کند. شریعت^۲ به مسائل سوددهی اقتصادی^۳ توجه می‌کند و به مسائل زیست‌محیطی^۴ و در تمام این موارد، مردم^۵ حضور پررنگی دارند؛ در نتیجه هدف کلی این مدل ایجاد تولید ثروت و سوددهی پایدار در جوامع اسلامی است.

تحقیق حاضر در صدد است بر اساس مطالعه کمی، مدل QBLP بررسی نماید که آیا در حیطه نظام بانکداری در ایران در دو حوزه بانک سپه و بانک انصار (وابسته به بانک سپه) فعالیت‌ها در چارچوب بانکداری اسلامی انجام می‌گیرد یا نه و اینکه بانکداری اسلامی-اجتماعی می‌تواند خلأهای موجود در نظام بانکداری اسلامی را پر نموده و نیازهای توسعه جوامع مسلمانان را می‌تواند مرتفع کند یا خیر؟ آیا بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران بر اساس شریعت و قوانین اسلامی اجرا می‌گردد یا خیر؟ آیا بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران به مسائل زیست‌محیطی اهمیت می‌دهد یا خیر؟ آیا بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران بر امور اجتماعی و مردم تأثیرگذار هست یا خیر؟ آیا بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران منجر به سوددهی می‌شود یا خیر؟ آیا بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران اصول چهارجانبه بانکداری اسلامی اجتماعی را رعایت می‌کند یا خیر؟

فرضیات پژوهش بر اساس مطالعه کمی به شرح ذیل توضیح داده شده است.

(۱) بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران بر اصول شریعت سازگار نیست.

۱. Hamidi & Worthington

۲. Prophet

۳. Profit

۴. Planet

۵. people

مطالعه بانکداری اسلامی اجتماعی ایران با تاکید بر جامعه شناسی پول.....95

۲) بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران به مسائل زیست محیطی اهمیت نمی‌دهد.

۳) بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران بر امور اجتماعی و مردم تأثیرگذار نیست.

۴) بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران منجر به سوددهی نمی‌شود.

۵) بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران اصول چهارجانبه بانکداری اسلامی اجتماعی را رعایت نمی‌کند.

روش شناسی

پژوهش حاضر از نظر هدف از نوع کاربردی و از لحاظ نوع روش پیمایشی (کمی) است. تکنیک جمع‌آوری داده‌های پرسشنامه بوده است. پرسشنامه در دو بخش طراحی شده است، بخش اول مشخصات جمعیت شناختی و بخش دوم با توجه به اینکه بانکداری اسلامی-اجتماعی ترکیبی از بانکداری اسلامی، بانکداری اخلاقی، بانکداری اجتماعی، بانکداری سبز و بانکداری متعارف است سؤالات در چهار مجموعه به صورت جداگانه (شرح ذیل) مطرح شده است:

۱) شریعت: بر اساس تعاریف، اصول و قوانین دین اسلام و مذهب شیعه و بانکداری اسلامی^۱ سؤالات مطرح شد.

۲) مردم: بر اساس فعالیت بانکداری اخلاق‌مداری^۲ نقش مردم را تعریف نموده و سؤالات مطرح شد.

۳) زیست محیطی: بر اساس بانکداری سبز^۳ که غیرمستقیم اثرگذار است سؤالات مطرح شد.

۴) سوددهی: بر اساس امور مالی و گردش و تراکنش پول در بانکداری متعارف^۴ سؤالات مطرح شد.

این پرسشنامه شامل ۵۷ سؤال در دو بخش بود.

1 . Islamic banking: prophet

2 . Ethical banking: people

3 . Green banking: planet

4 .Conventional banking: prifit

در این پژوهش دسترسی به پاسخ‌دهنده‌ها محدود و مشارکت دادن افراد در پژوهش بسیار سخت بوده و از افراد خاص شاغل در بانک به صورت کاملاً محرمانه نظرسنجی شده است. جامعه آماری تحقیق شامل کلیه روسا و معاونین شعب بانک سپه و بانک انصار سابق در شهر شیراز بود که بر اساس اطلاعات موجود ۴۴ شعبه بانک سپه و ۱۶ شعبه بانک انصار وجود داشت که در نهایت با توجه به وجود ۲ نفر رئیس و معاون شعبه در هر بانک، کل جامعه آماری پژوهش ۱۲۰ نفر را شامل شد. با توجه به محدود بودن جامعه آماری، در این تحقیق نمونه‌گیری به صورت همه‌پرسی است و پرسشنامه در اختیار کل جامعه آماری قرار گرفت که علی‌رغم پیگیری‌های مکرر تعداد ۹۱ پرسشنامه معادل ۷۵/۸ درصد به صورت کامل و جامع دریافت شد که مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. برای تعیین حجم نمونه، طبق فرمول کوکران حجم نمونه ۹۱ نفر محاسبه گردید. بر این اساس برای انجام پیش‌آزمون ۳۰ پرسشنامه توزیع و جمع‌آوری گردید، خطای استاندارد (Se) ۵ درصد به دست آمده بر اساس این پیش‌آزمون برای محاسبه نمونه مدنظر قرار گرفت.

(۱)

$$n = \frac{t^2 pq}{1 + \frac{1}{n} \left[\frac{t^2 pq}{d^2} \right] - 1} \Rightarrow n = \frac{(1.96)(0.5)(0.5)}{1 + \frac{1}{120} \left[\frac{(1.96)(0.5)(0.5)}{0.05} \right]} \Rightarrow [n] = 91$$

جهت تعیین اعتبار و روایی پرسشنامه از روش اعتبار محتوا استفاده شده است. برای تعیین روایی این پرسشنامه با مطالعه منابع مربوط، طرح اولیه پرسشنامه تهیه گردید و توسط اساتید و متخصصان مورد بررسی قرار گرفت، که در نتیجه مواردی جهت اصلاح پیشنهاد گردید و پس از اعمال اصلاحات مورد نظر پرسشنامه نهایی تدوین گردید. برای تعیین پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. برای محاسبه ضریب آلفای کرونباخ ابتدا باید واریانس نمره‌های هر زیر مجموعه سوال-های پرسشنامه (یا زیر آزمون) و واریانس کل محاسبه شود. سپس با استفاده از فرمول زیر مقدار ضریب آلفا محاسبه شد. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS و روش‌های آمار توصیفی (توزیع فراوانی، نمودارها و...) و آزمون استنباطی (آزمون T تک نمونه‌ای) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه محاسبه شد که مقدار آن برابر با ۰/۸۹۰ است؛ بنابراین با توجه به

جدول ضریب آفای کروناخ می توان نتیجه گرفت که پرسشنامه از اعتبار مناسب برخوردار بوده است. متغیرهای تحقیق بر اساس مدل QBLP (حمیدی و ورثینگتون، ۲۰۱۸: ۱۹۵-۲۰۷). عملیاتی شده است.

یافته های تحقیق

یافته های توصیفی

نتایج تحقیق نشان داد ۹۴/۵ درصد پاسخگویان مرد و ۵/۵ درصد زن می باشند. میانگین سن پاسخگویان ۴۱/۸۴ سال بود. کمترین سن در بین آن ها ۳۴ و بیشترین سن ۵۷ سال بود. ۳۹/۶ درصد پاسخگویان دارای مدرک تحصیلی فوق لیسانس، ۵۶ درصد لیسانس و ۴/۴ درصد فوق دیپلم بود. ۹۵/۶ درصد پاسخگویان متأهل، ۳/۳ درصد مجرد و ۱/۱ درصد مطلقه بودند. ۷۶/۹ درصد پاسخگویان در بانک سپه و ۲۳/۱ درصد در بانک انصار قدیم مشغول به فعالیت بودند. ۴۷/۳ درصد پاسخگویان دارای سمت رئیس شعبه و ۵۲/۷ درصد معاون شعبه بودند.

یافته های استنباطی

بررسی فرضیه اول: بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران بر اساس شریعت و قوانین اسلامی اجرا نمی گردد. جهت بررسی این فرضیه از آزمون t تک نمونه ای استفاده شد که فرض های این آزمون به صورت زیر است:

(۲)

$$\begin{cases} H_0 : \mu = 3 \\ H_1 : \mu \neq 3 \end{cases}$$

در جدول شماره ۱، نتایج بررسی این فرضیه آمده است.

جدول ۱: نتایج آزمون t تک نمونه‌ای بررسی اجرای نظام بانکداری در ایران بر اساس شریعت و قوانین اسلامی نظام بانکداری اسلامی اجتماعی

میانگین	انحراف معیار	مقدار آزمون t	سطح معناداری	اختلاف میانگین	فرضیه
۳/۱۷	۰/۴۷	۳/۴۶	۰/۰۰۱	۰/۱۷	بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران بر اساس شریعت و قوانین اسلامی اجرا نمی‌گردد.

منبع: یافته‌های پژوه

با توجه به نتایج جدول (۱) و سطح معناداری آزمون t تک نمونه‌ای (۰/۰۰۱) که کمتر از ۰/۰۵ است، در نتیجه می‌توان گفت فرضیه صفر آزمون رد می‌شود و با توجه به میانگین به دست آمده (۳/۱۷) که بیشتر از ۳ است می‌توان گفت که بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران بر اساس شریعت و قوانین اسلامی اجرا می‌گردد.

بررسی فرضیه دوم: بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران به مسائل زیست‌محیطی اهمیت نمی‌دهد. جهت بررسی این فرضیه از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد که در جدول شماره ۲، نتایج بررسی این فرضیه آمده است.

جدول ۲: نتایج آزمون t تک نمونه‌ای بررسی اهمیت دادن نظام بانکداری در ایران به مسائل زیست‌محیطی بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی

میانگین	انحراف معیار	مقدار آزمون t	سطح معناداری	اختلاف میانگین	فرضیه
۲/۷۲	۰/۸	-۳/۳۵	۰/۰۰۱	-۰/۲۸	بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران به مسائل زیست‌محیطی اهمیت نمی‌دهد.

منبع: یافته‌های پژوهش

99 مطالعه بانکداری اسلامی اجتماعی ایران با تاکید بر جامعه شناسی پول.....

با توجه به نتایج جدول ۲ و سطح معناداری آزمون t تک نمونه‌ای (۰/۰۰۱) که کمتر از ۰/۰۵ است، در نتیجه می‌توان گفت فرضیه صفر آزمون رد می‌شود و با توجه به میانگین به دست آمده (۲/۷۲) که کمتر از ۳ است می‌توان گفت که بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران به مسائل زیست محیطی اهمیت نمی‌دهد.

بررسی فرضیه سوم: بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران بر امور اجتماعی و مردم تأثیرگذار نیست. جهت بررسی این فرضیه از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد که در جدول شماره ۳، نتایج بررسی این فرضیه آمده است.

جدول ۳: نتایج آزمون t تک نمونه‌ای بررسی تأثیرگذاری نظام بانکداری در ایران بر امور اجتماعی و مردم بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی

فرضیه	میانگین	انحراف معیار	مقدار آزمون t	سطح معناداری	اختلاف میانگین
بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران بر امور اجتماعی و مردم تأثیرگذار نیست.	۳/۴	۰/۵۲	۷/۴۷	۰/۰۰۱	۰/۴

منبع: یافته‌های پژوهش

با توجه به نتایج جدول ۳ و سطح معناداری آزمون t تک نمونه‌ای (۰/۰۰۱) که کمتر از ۰/۰۵ است، در نتیجه می‌توان گفت فرضیه صفر آزمون رد می‌شود و با توجه به میانگین به دست آمده (۳/۴) که بیشتر از ۳ است می‌توان گفت که بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران بر امور اجتماعی و مردم تأثیرگذار است.

بررسی فرضیه چهارم: بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران منجر به سوددهی نمی‌شود. جهت بررسی این فرضیه از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد که در جدول شماره ۴، نتایج بررسی این فرضیه آمده است.

۱۰۰.... پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال شانزدهم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۱

جدول شماره (۴): نتایج آزمون t تک نمونه‌ای بررسی سوددهی نظام بانکداری در ایران بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی

میانگین	انحراف معیار	مقدار آزمون t	سطح معناداری	اختلاف میانگین	فرضیه
۳/۴۶	۰/۵۲	۸/۴۹	۰/۰۰۱	۰/۴۶	بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران منجر به سوددهی نمی‌شود.

منبع: یافته‌های پژوهش

با توجه به نتایج جدول ۴ و سطح معناداری آزمون t تک نمونه‌ای (۰/۰۰۱) که کمتر از ۰/۰۵ است، در نتیجه می‌توان گفت فرضیه صفر آزمون رد می‌شود و با توجه به میانگین به دست آمده (۳/۴۶) که بیشتر از ۳ است می‌توان گفت که بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران منجر به سوددهی می‌شود.

بررسی فرضیه پنجم: بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران اصول چهارجانبه بانکداری اسلامی اجتماعی را رعایت نمی‌کند. جهت بررسی این فرضیه از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد که در جدول شماره ۵، نتایج بررسی این فرضیه آمده است.

جدول (۵): نتایج آزمون t تک نمونه‌ای بررسی رعایت اصول چهارجانبه نظام بانکداری در ایران بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی

میانگین	انحراف معیار	مقدار آزمون t	سطح معناداری	اختلاف میانگین	فرضیه
۳/۱۹	۰/۴۴	۴/۱۳	۰/۰۰۱	۰/۱۹	بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران اصول چهارجانبه بانکداری اسلامی اجتماعی را رعایت نمی‌کند.

منبع: یافته‌های پژوه

با توجه به نتایج جدول ۵ و سطح معناداری آزمون t تک نمونه‌ای (۰/۰۰۱) که کمتر از ۰/۰۵ است، در نتیجه می‌توان گفت فرضیه صفر آزمون رد می‌شود و با توجه به میانگین به دست آمده (۳/۱۹) که

بیشتر از ۳ است می توان گفت که بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی، نظام بانکداری در ایران اصول چهارجانبه بانکداری اسلامی اجتماعی را رعایت می کند.

بحث و نتیجه گیری

تحقیق حاضر سعی دارد نشان دهد نظام بانکداری در ایران منطبق با اصول بانکداری اسلامی - اجتماعی بر اساس مدل QBLP است و سیستم موجود منجر به کم رنگ شدن فقر، تبعیضات قومی، جنسیتی و دغدغه های زیست محیطی و همان زمان موجب اجرای قوانین اسلامی می شود و آیا بانکداری اسلامی - اجتماعی می تواند خلأهای موجود در نظام بانکداری اسلامی را پر نموده و نیازهای توسعه جوامع مسلمانان را می تواند مرتفع کند یا خیر؟

نتایج بررسی فرضیه ها نشان داد با توجه به سطح معناداری آزمون t تک نمونه ای، رد شدن فرضیه صفر آزمون و میانگین به دست آمده از یافته های تحقیق می توان گفت که بر اساس نظام بانکداری اسلامی اجتماعی: ۱- نظام بانکداری در ایران بر اساس شریعت و قوانین اسلامی اجرا می گردد. ۲- نظام بانکداری در ایران به مسائل زیست محیطی اهمیت نمی دهد. ۳- نظام بانکداری در ایران بر امور اجتماعی و مردم تأثیرگذار است. ۴- نظام بانکداری در ایران منجر به سوددهی می شود. ۵- نظام بانکداری در ایران اصول چهارجانبه بانکداری اسلامی اجتماعی را رعایت می کند. به طور کلی نتایج تحلیل نشان می دهد سیستم بانکداری موجود اصول چهارگانه بانکداری اسلامی - اجتماعی رعایت می کند ولی آن چنان که باید به دغدغه های زیست محیطی اهمیت نمی دهد. تحقیقات نشان می دهند که بیشتر ساکنان کره زمین در حال حاضر در مورد گرمایش جهانی «نگران» هستند. در طول چند دهه گذشته، افزایش کسب و کارهایی مشاهده شده است که شیوه هایی را اتخاذ می کنند که به حداقل رساندن اثرات زیست محیطی کمک می کنند. سازمان های جهانی در صدد هستند که با ایجاد یک تأثیر مثبت بر محیط زیست، گامی فراتر در مسیر پایداری بردارند (غیثی، ۱۴۰۱).

همچنین بر اساس نتایج حاصل از پژوهش انتظار می رود در صورت اجرای کامل بانکداری اسلامی - اجتماعی می توان شاهد بود که خلأهای موجود در نظام بانکداری ایران از بین رفته و نیازهای توسعه جوامع مسلمانان مرتفع شود.

در این پژوهش این نتیجه حاصل شد که نظام بانکداری در ایران منجر به سوددهی می شود. هر گونه سودی که به دست می آید به صاحبان کسب و کار باز می گردد و در نهایت آنها تصمیم می گیرند که

پول نقد را خرج کنند یا دوباره آن را در کسب و کار سرمایه‌گذاری کنند. سود به عنوان درآمد کل منهای کل هزینه‌ها محاسبه می‌شود. سه نوع عمده سود عبارتند از سود ناخالص، سود عملیاتی و سود خالص. هر نوع سود به تحلیل‌گران اطلاعات بیشتری در مورد عملکرد یک شرکت می‌دهد، به خصوص زمانی که با سایر رقبا و دوره‌های زمانی مقایسه شود (کنتون، ۲۰۲۰). سود ناخالص: اولین سطح سودآوری، سود ناخالص است که فروش منهای بهای تمام شده کالای فروخته شده است. فروش اولین مورد در صورت سود و زیان است و بهای تمام شده کالای فروخته شده به طور کلی درست در زیر آن ذکر شده است. سود عملیاتی: سطح دوم سودآوری سود عملیاتی است که با کسر هزینه‌های عملیاتی از سود ناخالص محاسبه می‌شود. سود ناخالص به سودآوری بعد از هزینه‌های مستقیم اشاره دارد و سود عملیاتی به سودآوری پس از هزینه‌های عملیاتی مربوط است. اینها مواردی مانند هزینه‌های فروش، عمومی و اداری هستند. سود خالص: سومین سطح سودآوری، سود خالص است که عبارت است از درآمد باقیمانده پس از پرداخت تمام هزینه‌ها اعم از مالیات و بهره. در این خصوص نتایج تحقیق حاضر با نتایج تحقیق موگویی نژاد^۱ (۱۹۹۹)، کریم زاده و علیمرادیریزی^۲ (۲۰۱۰) نشان می‌دهد عوامل خدماتی، عوامل فیزیکی، عوامل ارتباطی و انسانی، عوامل مالی و عوامل وابستگی سازمانی به ترتیب عوامل تأثیرگذار در جذب منابع بوده‌اند، ذاکرنیا و خادم عزیززاده^۳ (۲۰۱۶)، عبدلی^۴ (۲۰۱۷)، لالگانی و عبدالله پور^۵ (۲۰۱۵) نشان می‌دهد که ادراک مدیران بانکی از تمامی کارکردهای بانکداری اسلامی، به جزء به کارگیری تکنیک‌های بازاریابی، در سطح بالایی قرار دارد، لیدلر^۶ (۱۹۹۳)، بک^۷ (۲۰۱۳) و صادقی شعبانی و نصرآبادی^۸ (۲۰۱۶) همسو است. همچنین نتایج این تحقیق نشان داد که نظام بانکداری در ایران بر اساس شریعت و قوانین اسلامی اجرا می‌گردد. از اصول تجارت اسلامی می‌توان به آزادی، عدالت، اخلاقیات و انجام‌دادن کارهایی است که اسلام حرام کرده است همانند ربا و تقلب کلاه‌برداری در تجارت (بشیر، ۱۹۹۹). مراحل

۱. Moghaweinejad
۲. Karimzadeh & Alimradirizi
۳. Zakernia & Khadem Alizadeh
۴. Abdoli
۵. Lalegani & Abdolahpour
۶. Laidler
۷. Beck
۸. Sadeghi Shahedani & Nasrabadi

شناخت ارزش های اسلامی به چند بعد تقسیم می شود که عبارتند از: توحید، ولایت فقیه، عبادت، تزکیه و احسان. هدف از تجارت کسب درآمدی است که بتواند نیازهای انسان را در جامعه برآورده کند. در جامعه، تجارت یک فعالیت حیاتی در هر سطح است. بسیاری از انواع کسب و کار هدف یکسانی دارند، این اتفاق به زمینه ای تبدیل می شود که رقابت تجاری بوجود می آید (ولندری و کیانی، ۲۰۱۸). هاشمی (۱۴۰۱) توضیح داد که در اسلام، فعالیت اقتصادی را نمی توان از ارزش های اساسی که در قرآن، حدیث و سایر منابع اسلامی تثبیت شده جدا کرد. اسلام سرشار از ارزش هایی است که انسان ها را تشویق می کند تا اقتصاد خود را ایجاد کنند که در آن مدیریت زمان، حفظ ثروت، ارزش های کاری، افزایش تولید، صرفه جویی و نیز توجه اسلام به علم نمایان می شود. اصل اقتصاد اسلامی اجرای کارآمدی و مبنای منفعت هماهنگ با حفظ محیط زیست است. انگیزه اقتصادی اسلامی عبادت است که در مفهوم ابتدایی به دنبال کسب منفعت در دنیا و آخرت در جهت بدست آوردن رضایت خداوند است.

در این مورد نتایج این پژوهش با نتایج تحقیق تحقیق موسویان^۱ (۲۰۰۷)، ابو جعفری^۲ (۲۰۰۹)، میسمی و قلیچ^۳ (۲۰۱۱)، جاوید و ربیعی مندجین^۴ (۲۰۱۸)، موسویان و نظری^۵ (۲۰۰۷)، اکبریان و ربیعی^۶ (۲۰۰۷) و تقی زاده^۷ (۲۰۱۲) گزارش کرده است که کمیته شرعی مستقل متشکل از فقیهان آشنا به مسائل بانکی و اقتصاددانان قادر است علاوه بر نظارت بر دستورالعمل ها و تصمیمات متخذه به منظور اطمینان از انطباق آن ها با قوانین شرع بر اجرای بانکداری اسلامی (بدون ربا) نظارت کند و با سنجش نظام بانکی، رهنمودها و راه کارهایی برای بهبود و اصلاح پیشنهاد نماید. همسو است. نشان داده شد که نظام بانکداری در ایران بر امور اجتماعی و مردم تأثیر گذار است، همسو است. نتایج نشان داد که نظام بانکداری در ایران بر امور اجتماعی و مردم تأثیر گذار است. ارتباط با مسئولیت اجتماعی شرکت به عنوان مسئولیتی در بین سازمان ها برای برآوردن نیازهای ذی نفعان و مسئولیتی بین ذی نفعان برای پاسخگویی سازمان ها در قبال اقدامات خود تعریف می شود. چند ابتکار که یک

1. Mousavian

2. Aboojafari

3. Misemi & Qelich

4. Javid & Rabeie Mandajin

5. Mousavian & Nazari

6. Akbarian & Rafiei

7. Taghizadeh

سازمان ممکن است به عنوان بخشی از اهداف ارتباط با مسئولیت اجتماعی شرکت خود در نظر بگیرد عبارتند از: پیشبرد حقوق بشر، پایان دادن به فقر و گرسنگی؛ تنوع، برابری و شمول، برابری جنسیتی، تضمین یک محیط کار سالم و ایمن، و مشارکت اجتماعی و داوطلبانه است. مردم نیز می‌تواند به افراد درون سازمانی برگردد هم به مشتریان. عوامل زیادی در موفقیت در کسب و کار نقش دارند. داشتن یک استراتژی صحیح، داشتن یک محصول یا خدمات قابل فروش و داشتن فرآیندهای کارآمد، همه مهم هستند. اما این وظیفه افراد درون سازمانی است که در واقع استراتژی-ها، برنامه‌ها و فرآیندها را برای موفقیت یک کسب و کار اجرا کنند. به همین دلیل است که اغلب عباراتی مانند "کارمندان ما مهمترین دارایی ما هستند" را شنیده می‌شود. با این حال، وقتی دیده می‌شود که با کارکنان چگونه رفتار می‌شود، اختیاراتی که به آنها داده می‌شود، یا سطح اعتماد و ارزشی که در سازمان دارند، متوجه می‌شوید که این شعار در بسیاری از شرکت‌ها فقط یک جمله معمولی است (ژانگ، ۲۰۲۲). در این زمینه نتایج این پژوهش با نتایج تحقیق پایتختی اسکویی و مزار عرب (۲۰۱۶) نشان می‌دهند درحالی که افزایش تسهیلات مبادله‌ای نرخ بیکاری در اقتصاد ایران را کاهش می‌دهد، نرخ رشد مانده تسهیلات مشارکتی و تسهیلات قرض الحسنه اثر مثبت بر نرخ بیکاری دارند، قوامی (۲۰۱۸) نشان می‌دهند که مباحث بانکداری اسلامی در خصوص عقود مشارکتی و تجربیات بانکداری متعارف به منظور بهبود کار آیی قرارداد مالی علاوه بر بعد اقتصادی، نسبت به توسعه بعد اجتماعی قراردادها با لحاظ ارزش‌های اخلاقی و اسلامی نظیر صداقت، امانت‌داری که در ارائه رفتار متعهدانه مؤثر است؛ اقدام گردیده است، صفرنیا^۱ (۲۰۱۷) نشان می‌دهند که اعتماد به بانک به عنوان مهم‌ترین و اثرگذارترین عامل در جذب و نگهداری مشتریان نمونه است و ادراک کیفیت خدمات، رضایت از عملکرد کارکنان، رضایت از بانکداری الکترونیکی، تصویر بانکداری اینترنتی و ارزش درک شده به ترتیب کمترین تأثیر را بر جذب و نگهداری مشتریان نمونه داشتند، عزیزی^۲ (۲۰۱۸) نشان می‌دهد که جامعه‌ای که اخلاق اسلامی را به جای اخلاق سرمایه‌داری ترویج و نهادینه کند از طریق برخوردار شدن از اثرات مثبتی این اخلاق در جامعه بر جای می‌نهد، بانکداری اسلامی می‌تواند مانع بزرگی بر سر راه بروز بی‌ثباتی و بحران‌های مالی ایجاد کند، یسری^۳ (۲۰۰۵)،

1. Safarnia

2. Azizi

3. Yousri

زیشمل^۱ (۱۹۹۳)، نشان می‌دهد که سیستم‌های متکی بر بانکداری اسلامی که دلیل آن آمیخته کردن تجارت با مسئولیت‌های اجتماعی و منافع عامه است و واهیونی (۲۰۱۲) نشان می‌دهد که نگرش جامعه مسلمان در هدایت بانک اسلامی اثر قابل توجهی دارد. نفوذ اجتماعی بسیار مهم است. بر این مبنا، نتایج آنها با نتایج تحقیق حاضر همسو است که بر اساس آن نشان داده شد که نظام بانکداری در ایران بر امور اجتماعی و مردم تاثیر گذار می‌باشد، همسو است.

نتایج این تحقیق می‌تواند در وهله نخست مورد استفاده بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد. با توجه به اینکه بانک‌ها در ایران، سطح مناسبی از مسئولیت‌پذیری اجتماعی-اسلامی را در گزارش‌های سالانه خود افشا نمی‌کنند، بانک مرکزی باید به تدوین الزاماتی مناسب در جهت تطبیق قانون بانکداری بدون ربا با قوانین بانکداری اسلامی بپردازد. از طرفی مدیران بانک‌ها بهتر است تدابیری را برای آموزش اصول و قواعد شریعت به کارکنان بیندیشند. همچنین ضروری است که هیئت نظارت بر شریعت در بانک‌ها تشکیل شود تا به طور دقیق بر کارها توسط کارکنان نظارت و اطمینان حاصل شود که عملکرد بانک همواره با اصول شریعت منطبق است.

سازمان بورس و اوراق بهادار نیز می‌تواند به‌عنوان استفاده‌کننده نتایج این پژوهش معرفی گردد. این سازمان می‌تواند افشای ابعاد مختلف چک‌لیست مسئولیت‌پذیری اجتماعی-اسلامی را برای بانک‌ها و مؤسسات مالی به صورت الزام قانونی درآورد و این موارد را در تعیین شاخص کیفیت افشا که این سازمان برای شرکت‌های عضو بورس تعیین می‌کند مدنظر قرار دهد. در نهایت، این امر موجب بهبود پاسخگویی به ذی‌نفعان می‌شود و سودمندی در تصمیم‌گیری برای آن‌ها به همراه دارد.

بر اساس نتایج پیشنهاد می‌شود با بهره‌گیری از اصول بانک‌های اخلاقی در ایران به اهداف بانکداری اسلامی-اجتماعی نزدیک‌تر خواهد شد. همچنین منشور اخلاقی بانک‌ها با توجه به ویژگی‌ها و اهداف بانکداری اخلاقی مورد توجه و بازنگری قرار گرفته و تعهد و باور لازم برای رعایت منشور در عملکرد بانک‌ها از جنبه‌های مختلف ایجاد گردد. از سوی دیگر باید سیاست‌های اعتبار دهی بانک‌ها به صورت ملموس و علنی بیان گردد.

^۱ . Zeithaml

در بخش قوانین و مقررات نیز با اعمال نرخ‌های سود ترجیحی تسهیلات و ارائه خدمات بهتر و بیشتر به بخش‌های اقتصادی که در صیانت از محیط‌زیست فعالیت می‌نمایند و نیز اعمال نرخ‌های سود بالاتر یا اعمال ممنوعیت پرداخت تسهیلات به صنایع آلوده‌کننده محیط‌زیست و فعالیت در امور فرهنگی و اجتماعی پیشنهاد می‌شود.

همچنین جهت کاهش صوری شدن عقود در عمل بانک مرکزی در یک تحقیق گسترده خلأهای قانونی و اجرایی را شناسایی کرده و شروع به برطرف کردن آن‌ها نماید. جهت بهبود دیدگاه جامعه نسبت به بانکداری فعلی اقدام عملی برای کاهش صوری سازی و اقدامات اطلاع‌رسانی ضروری است.

یکی دیگر از حوزه‌های تحقیقاتی مفید آتی این است که با استفاده از چارچوب این تحقیق و با بررسی تجارب، جایگاه بانکداری اسلامی- اجتماعی در مدل‌های مختلف بانکداری اعم از بانکداری خرد، شرکتی، سرمایه‌گذاری و غیره مشخص شده و مناسب‌ترین رویکرد بانکداری اسلامی- اجتماعی برای هر یک از مدل‌های کسب‌وکار بانکی شناسایی گردد.

این مقاله علاوه بر حوزه تحقیقات در صنعت هم می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. این مقاله می‌تواند برای مدیران بانک‌ها چارچوبی جهت موقعیت‌یابی بانک خود، تعیین رویکرد بانکداری اسلامی- اجتماعی با توجه به ویژگی‌های آن بانک و تدوین استراتژی بانکداری اسلامی- اجتماعی بانک باشد. در این مقاله سطوح مختلف زنجیره ارزش به ازای هر رویکرد متصل شده‌اند؛ بنابراین بانک‌هایی که به دنبال یک تغییر سازمانی هستند، می‌توانند اقدامات یکپارچه‌ای را که در پروژه تغییر خود نیاز دارند با استفاده از چارچوب ارائه شده در این مقاله شناسایی و تعریف کنند.

در مورد موضوع این پژوهش، تحقیقات داخلی چندانی صورت نگرفته است؛ لذا بهتر است در تعیین سطح افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی- اسلامی بانک‌ها با اعمال تعدیل و تغییر در برخی از ابعاد چک‌لیست بین‌المللی بر اساس قوانین داخلی کشور، زمینه پژوهش‌های آینده فراهم آورده شود.

از سوی دیگر با تهیه چک لیست و مقایسه شاخص افشای مسئولیت پذیری اجتماعی-اسلامی با عملکرد مالی برای هر بانک به طور جدا می توان در سال های متمادی به طور دقیق تری بررسی کرد.

در طول مسیر تحقیق محقق به نتایج جانبی دیگری دست یافته است. از جمله اینکه بررسی تجارب موفق جهانی در این حوزه نشان داد که مانند هر تغییر سازمانی دیگری نیاز به هماهنگی بین سطوح مختلف زنجیره ارزش شامل استراتژی، عملیات، محصولات، مشتریان و کانال ها دارد. مشاهدات نویسندگان از صنعت بانکی کشور و تجارب شکست حوزه بانکداری اجتماعی این فرضیه را تقویت کرده است که احتمالاً در بانک هایی که دچار شکست شده اند، بین مدیران و متخصصان آن ها شناخت یکپارچه ای از اثرات بانکداری اجتماعی به عنوان یکی تغییر سازمانی در تمام سطوح زنجیره ارزش بانک وجود نداشته است و این امر منتج به اقدامات ناهماهنگ شده است. این فرضیه می تواند در تحقیق دیگری جهت مطالعه موردی تجربیات بانکداری اجتماعی کشور بر اساس این چارچوب، آزموده شود. چنین تحقیقی می تواند تحلیل کاملی از علل موفقیت و شکست بانک های ایرانی ارائه و به شناخت مناسب ترین رویکرد برای آن ها در این حوزه کمک کند. پژوهشگر با محدودیت هایی در پژوهش روبرو بوده است و برای کاهش محدودیت ها از راهکارهای ذیل استفاده نموده است که می توانسته پژوهش را بهبود دهد و در مطالعات آینده مورد استفاده قرار گیرد.

در این پژوهش دسترسی به پاسخ دهنده ها محدود و مشارکت دادن افراد در پژوهش بسیار سخت بوده و از افراد خاص شاغل در بانک به صورت کاملاً محرمانه نظر سنجی شده است. در بخش روش تحقیق کامل توضیح داده شده است.

پاسخ دهندگان به سبب پیش زمینه شغلی و چشم اندازی که نسبت به موقعیت شغلی خاص، ممکن است نظرات جانبدارانه ای داشته باشند و این موضوع ممکن است بر مشروعیت مطالعه تاثیر گذارد، به همین دلیل نظر سنجی به صورت محرمانه صورت پذیرفت تا نتایج حاصل از داده ها ناشی از سوگیری نباشد. همچنین به محرمانه بودن داده ها و نتایج بدست آمده، پژوهشگر جهت تطبیق داده ها با نظرات کارشناسان مرتبط در خارج سازمان دارای محدودیت بوده است؛ لذا در مطالعات آتی با کسب مجوز از ادارات مربوط این مشکل رفع خواهد گردید.

منابع

- . Abdoli, Gh., Mehr Ara, M., & Mohammadpour, R. (2017). Ethics in Islamic Banking with Emphasis on Asymmetric Information Theory: Application of Bayesian Games. *Islamic Economics Studies*, 10 ((1)11):139-160.
- Abolhosani Hestiani, Asghar, Amini Milani, Mino, Sharif Moghdisi, Alireza, & Bayat, Rahim. (۲۰۲۲). Evaluation of Islamic banking performance compared to conventional banking in selected countries. *Quarterly scientific research journal of quantitative economics*, (), -.
- Amin Khaki, Alireza, Bakhtar Chori, Hassan, Akbari Moghadam, Baitullah, & Hadizadeh, Arash. (۲۰۲۲). The effect of Islamic banking implementation on important sub-sectors of Iran's economy. *Iranian Political Sociology Monthly* (5) 5-266-288.
- Al-Masoudi, Hossein (2022). Islamic banking strategies in facing economic challenges and problems, an applied study in Iraqi Islamic banks, Master's thesis, Al-Mustafa Al-Alamiya Community, Higher Education Institute of Science and Education-22
- Aboojafari, R. (2009). Evaluating the Interest-Free Banking Models and Suggesting the Venture Capital Approaches. *Islamic Economics Studies*, 2(2): 163-188.
- Akbarian, R., & Rafiei, H. (2007). Islamic Banking; Practical Theoretical Challenges and Solutions. *Islamic Economics*, 7(26): 97-118.
- Ayman, S., & Rowan, G. (2014). Sacred commerce: A blueprint for a new humanity (2nd edition). EQEnterprises, pages 24-28.
- Azizi, A. (2018). Financial crises and reasons for the relative financial stability of Islamic banking at the international level. *Scientific-Legal Quarterly of Qanun Yar*. 2(5), 261-276.
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., & Merrouche, Q. (2013). Islamic vs. conventional banking: Business model, efficiency and stability. *Journal of Banking and Finance*, 37: 433-447.
- Banna, H., Hassan, M. K., Ahmad, R., & Alam, M. R. (2022). Islamic banking stability amidst the COVID-19 pandemic: the role of digital financial inclusion. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 15(2), 310-330.
- Eivazloo, H., & Karimi Rizi, M. (2018). Principles and strategies of Islamic banking in the framework of the Islamic
- Ghavami, H., Seyed Nourani, Moha. R., Mohammadi, T., & Ranjbar, M. (2018). Comparative study of the effect of signaling the variables of debt and partnership financial contracts. *Economics, Islamic Economics Studies*, 2(20):143-116
- Ghobishi, Salman, Hosseini, Seyyed Hosamuddin, Haydari, Hassan. (۲۰۲۲). Risk and how to manage it in order to promote Islamic banking. *Iranian Political Sociology Monthly* (11)5-387-412
- Ghaqari, Hossein (2022). The link between sustainability and financial performance, from the perspective of Islamic banking, master's thesis, Shahid Bahonar University of Kerman, Faculty of Management and Economics-10

- Hamidi, M. L., & Worthington, A. C. (2018). Islamic Social Banking: The Way Forward. *Jurnal Ekonomi Malaysia*, 52(1): 195-207.
- Haron .S., & KuMajdi. Y. (2004). Islamic banking in Thailand: Prospects and challenges. *International Journal of Islamic Financial Services*, 5(2). <https://iaif.ir/articles/bank> PDF.
- Javid, M., & Rabeie Mandajin, M. (2018). A Comparative Study of Islamic Contracts and Islamic Banking Support Contracts (A Study on Bank Shahr). *Urban Economics and Management*, 6(2(22)), 163-175.
- Lalegani, E., & Abdolohpour, S. (2015). Bank Managers Perceptions of Islamic Banking Functions (Case: Bank Refah Kargaran). *Islamic financial studies and banking*, 1(2), 143-164.
- Kamlaa, R., & Alsoufi, R. (2015). Critical Muslim Intellectuals' discourse and the issue of 'Interest' (ribā): Implications for Islamic accounting and banking. *Accounting Forum*, 39: 140-154.
- Misemi, H., & Qelich, W. (2011). Sharia Supervision and Sharia Risk in Islamic Banking: A Pivot for the Transformation of the Banking System. *New Journal of Economics*, 130(8): 4-12.
- Mirahamdi, Kausar (2022). The role of data mining in electronic banking, master's thesis, Islamic Azad University, Ardabil Branch, Damghan University, Faculty of Mathematics and Computer Science-29
- Moghadam, V., Ali Akbari, E., Bastanifar, I., & Waez, M. (2015). Rule or Discretion in Islamic Central Banking (Case Study of Iran). *Islamic Economics Research Quarterly*, 17(66), 101-131.
- Moghaweinejad, H. (1999). Fundamentals of Money Demand in the Islamic Economic System, Collection of Persian Articles of the First Assembly of Islamic Economic Studies, Mashhad: Astan *Quds Razavi Islamic Research Foundation*.
- Mousavian, A. (2007). A Study of the Law on Interest-Free Banking and Proposing an Alternative Law. *Journal of Islamic Economics*, 7 (25), 9-36.
- Mousavian, A. (2011). Amend the law and operating model of interest-free banking. *Publishing Organization of the Institute of Islamic Culture and Thought*.
- Mahyudin, W. A. T., & Rosman, R. (2022). Performance of Islamic banks based on maqāṣid al-sharī'ah: a systematic review of current research. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*.
- Paytakhti Oskooi, S. A., & Arab Mazar, A. (2016). Investigating the effect of - Islamic banking contracts on the unemployment rate in Iran. *Islamic economy*, 16 (61), 65-77.
- Rosenzweig, W. (2004). Double bottom line project report: Assessing social impact in double bottom line ventures. *Center for Responsible Business. Working Paper Series*, 13.
- Sadeghi Shahedani, M., & Nasrabadi, D. (2016). Islamic Banking Stability in the Face of Financial Crisis (Case Study: Financial Crisis of. *Islamic Economics Studies*, 9(1): 185-85.

- Seyed Hashemi, Akbar (2022). Presenting the model of social responsibility in Islamic banking, master's thesis, Islamic Azad University, Ardabil Branch, Faculty of Humanities-25
- Safarnia, H., Dehghani, M., Farsizadeh, H., & Hemmati, A. (2017). Designing a Strategic Model of Factors Affecting the Attraction and Retention of Exemplary Customers in the Banking Industry of the Islamic Republic of Iran. *Strategic Studies of Public Policy*, 7(23): 93-73.
- Taghizadeh, Kh. (2012), Islamic Banking in Some Islamic Countries. *Economic Journal of the Journal of Economic Issues and Policies*, 47(6, 7): 47-80.
- Tegambwage, A. G., & Kasoga, P. S. (2022). Antecedents of customer loyalty in Islamic banking: evidence from Tanzania. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*.
- Junaidi, J., Anwar, S. M., Alam, R., Lantara, N. F., & Wicaksono, R. (2022). Determinants to adopt conventional and Islamic banking: evidence from Indonesia. *Journal of Islamic Marketing*, (ahead-of-print).
- Varmziari, H., Kalantari, Kh., & Shaban Ali Foumi, H. (2010). Analysis of effective factors on how to use agricultural banking facilities (Case: Khoy city) . *Journal of Rural Research*, 1, 108-83.
- Wahyuni, S. (2012). Moslem Community Behavior in The Conduct of Islamic Bank: The Moderation Role of Knowledge and Pricing, International Conference on Asia Pacific Business Innovation and Technology Management. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 57: 290- 298.
- Yousri, A. A. R. (2005). Sustainable development: An evaluation of conventional and Islamic perspectives. In *Islamic Perspectives on Sustainable Development*, edited by M. Iqbal, 22- 51. United Kingdom: Palgrave Macmillan.
- Zamani, Mohammad Ali (2022). Pathology of the use of electronic banking in the Corona crisis, Master's thesis, Shahrekord University, Faculty of Agriculture-10
- Zeithaml, V.A., Berry, L. L., & Parasuraman. A. (1993). The nature and determinants of customer expectations of service. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 21(1): 91-113.
- Zakernia, E., & Khadem Alizadeh, A. (2016). Principle Governing Credit Rating in Islamic Credit Risk Management from the Perspective of the Quran. *Islamic Finance Reserchers*, 6(2(12)), 5-34.
- Zhang, X., Wang, Z., Zhong, X., Yang, S., & Siddik, A. B. (2022). Do green banking activities improve the banks' environmental performance? The mediating effect of green financing. *Sustainability*, 14(2), 989.